

УДК 37.091.3-042.3:37.091.4(477)Макаренко

Молнар Т. І.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики початкової освіти,
Мукачівський державний університет

Пилипко Н. І.

здобувач вищої освіти
спеціальності 012 «Дошкільна освіта» ОС «Бакалавр»,
Мукачівський державний університет

МАЙСТЕРНІСТЬ А. МАКАРЕНКА У ВИКОРИСТАННІ ПРИЙОМІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ВИХОВАНЦІВ

У статті розкрито погляди А. Макаренка на сутність виховного процесу та майстерність вихователя; здійснено аналіз педагогічної спадщини видатного педагога та окреслено методи і прийоми його виховного впливу на дітей; обґрунтовано можливості використання педагогічних ідей А. Макаренка у сучасній виховній системі.

Ключові слова: *виховна система, особистісно орієнтований підхід, метод перспективних ліній, принцип паралельної дії.*

The article reveals A. Makarenko's views on the essence of the educational process and the skill of the educator; the analysis of pedagogical heritage of the outstanding teacher is carried out and methods and receptions of its educational influence on children are outlined; the possibilities of using A. Makarenko's pedagogical ideas in the modern educational system are substantiated.

Key words: *educational system, personality-oriented approach, method of perspective lines, principle of parallel action.*

Протягом історичного розвитку педагогічної думки процес виховання знаходився в центрі уваги вчених і практиків. У всі часи виховання було головним поняттям педагогіки, від якого походять видові категорії: педагогічна діяльність, освіта і навчання, саморозвиток особистості. Суттєвий внесок у розвиток теорії виховання було зроблено видатним вітчизняним педагогом Антоном Семеновичем Макаренком. Педагогічні ідеї, сформовані А. Макаренком у ХХ столітті, мають своє практичне втілення на етапі розвитку та реформування сучасної системи освіти.

Педагогічні ідеї і досвід А. Макаренка мають філософське, загальнонаукове і педагогічно-практичне значення, об'єднані єдиною концепцією, оптимістичною гіпотезою та перевірені найвищим критерієм – практикою. Відтак, творче використання теоретичних і практичних порад педагога є важливою складовою професійної діяльності вихователя.

Постать А. Макаренка та його професійні здобутки становили інтерес для наукових розвідок вчених, педагогів. Предметом наукового вивчення спадщини А. Макаренка стали історико-біографічний аспект (М. Библюк, Б. Год, П. Лисенко та ін.); методологія та теоретичні основи його педагогічної системи (С. Карпенчук, М. Ніжинський, А. Фролов та ін.); теорія колективу (М. Виноградова, Л. Гордін та ін.); виховання в сім'ї (Г. Бочарова, І. Філін та ін.); виховання свідомої дисципліни (Т. Князева, В. Коротов, Г. Якубанець та ін.); проблеми педагогічної майстерності (А. Бойко, І. Зязюн, Л. Крамущенко, Н. Тарасевич та ін.).

Мета статті – здійснити аналіз педагогічної спадщини А. Макаренка, окреслити можливості використання його педагогічних ідей в сучасній виховній системі.

А. Макаренко увійшов в історію вітчизняної та світової прогресивної думки як великий творець і новатор справи виховання підростаючого покоління в період 20-30 років ХХ ст., що характеризується науковим прогресом взагалі й методологічним і теоретичним проривом у педагогіці.

Науково-теоретичний аналіз праць А. Макаренка свідчить, що ядром процесу виховання є особистісно орієнтований підхід [1]. Антон Семенович визначив об'єктивно необхідні риси особистісно орієнтованого підходу до виховання, а саме: підхід до кожної особистості з оптимістичною гіпотезою; уважне, дбайливе ставлення до дитини в суперечливих ситуаціях виховного процесу; повага до людської гідності вихованця, ввічливість у поєднанні з педагогічним тактом; справедливість педагога у ставленні до дітей і самого себе; глибокий інтерес до дітей, до їхніх проблем, до їхнього духовного світу, готовність допомагати їм у найважчих і найскладніших ситуаціях.

Макаренко А. увійшов в історію вітчизняної і світової прогресивної думки як великий творець справи виховання підростаючого покоління. Як педагог-новатор, він збагатив сучасну педагогіку цінними методами та прийомами виховної роботи. Основним завданням, писав А. Макаренко, є створення методу універсального виховного впливу, який, будучи загальним і єдиним, водночас надає можливості кожній окремій особистості відповідно до своїх нахилів розвивати власні здібності, зберігати індивідуальність.

Аналіз педагогічної спадщини А. Макаренка дає змогу стверджувати, що методом, який об'єднав навколо себе всі інші в аспекті організації й управління діяльністю колективу, є *метод перспективних ліній*. Справедливо вважаючи основним законом життєдіяльності безперервний рух уперед, розвиток, прогрес, педагог зрозумів, що об'єднати окремих людей в одне ціле можуть лише спільна мета й спільна діяльність для того, щоб наступний день був кращим за попередній. Він зазначав: «Людина не може жити у світі, якщо в неї немає жодних радісних очікувань. Вибудувати перспективи, сформувані образи дня прийдешнього, образи радісні, щасливі, які підносять людину і наповнюють радістю день сьогоднішній – ось шлях виховання особистості» [4, с. 122].

Серед інших педагогічних позицій А. Макаренка інтерес викликає принцип *«паралельної дії»*. На його думку, вплив однієї людини (педагога) на іншу (дитину) є вузьким і обмеженим. А. Макаренко зауважував, що «жоден метод не може бути виведений з уявлення про пару: вихователь плюс вихованець». Необхідною умовою грамотної організації виховного процесу є одночасний вплив на дитину двох систем, які А. Макаренко визначав як індивідуальну педагогічну дію та паралельну педагогічну дію. Під першою він розумів прямий особистий вплив педагога на кожного вихованця, а під другою – непрямий вплив, який проводився через колектив у цілому [2].

Специфічним є *метод «вибуху»*, який впроваджував і описав А. Макаренко. «Під вибухом, – писав Антон Семенович, – я зовсім не розумію такого положення, щоб під людину підкласти динаміт, підпалити і самому тікати, не чекаючи, поки людина злетить у повітря. Я маю на увазі раптову дію, яка перевертає всі бажання людини, всі її прагнення». Цей метод не можна віднести ні до заохочення, ні до покарання. Його своєрідність у тому, що він сприяє стимулюванню позитивної діяльності особистості вихованця, і може використовуватися для гальмування негативних дій вихованців. Метод «вибуху» передбачає вплив педагога на виховання засобами, які є протилежними тим, що зазвичай очікуються від вихователя. Цей метод можна застосовувати з урахуванням таких чинників: у разі необхідності перевиховання дітей; глибокого знання індивідуальних особливостей вихованця; досконалого володіння технікою застосування такого методу; наявності здорового психологічного клімату в колективі, в якому перебуває вихованець.

Важливого значення у вихованні підростаючого покоління А. Макаренко надає *ігровій діяльності* дітей. У своїх дослідженнях вчений трактує гру, як могутній засіб виховання волі, колективізму і практичних навичок. З іншої

сторони розглядає гру як діяльність, в якій формуються якості особистості громадянина і діяча, необхідні для майбутньої трудової діяльності.

Педагог глибоко розкривав значення *трудової діяльності* як засобу виховання дітей. У своїх творах він наголошував, що привчати дитину до праці необхідно з раннього віку: спочатку це відбуватиметься у формі гри, а вже згодом вона повинна ускладнюватися, відокремлюватися і стати самостійним видом діяльності. За допомогою правильно організованої гри можна виробити у дитини основні риси характеру: дисциплінованість, витривалість, акуратність. Він підкреслював, що працьовитість і здатність до праці не закладені в дитині від природи, вони виховуються в ній поступово: починаючи з елементарних навичок самообслуговування, переходячи до побутової діяльності, догляду за куточком природи та формуючи навички ручної праці. Несформованість навичок самообслуговування та перших елементів побутової праці можуть стати причинами важкої адаптації дитини до закладу дошкільної освіти, уповільнити цей процес, та, насамперед, негативно вплинути на її особистісний розвиток.

Надзвичайно важливою умовою для формування особистості дитини А. Макаренко вважав *дотримання режиму* в різних видах діяльності. Це дисциплінує дитину, виробляє у неї необхідні морально-етичні якості. Педагог наголошував: «Точний режим дня дитини – абсолютно необхідна умова виховання. З раннього віку діти мають бути привчені до точного часу і до точних меж поведінки» [3, с.58]. Тільки його дотримання кожним членом сім'ї стане важливим засобом виховання підростаючого покоління та головною умовою правильного сімейного виховання.

Особливу роль у розвитку психічних процесів дітей, активізації мовлення, привчання їх до праці, виховання у них важливих людських якостей А. Макаренко надавав такому засобу виховного впливу, як *використання творів усної народної творчості* (казок, потішок, забавлянок) і *дитячої літератури*, завдяки яким діти вчаться гуманному ставленню до всього живого, найкращим людським прагненням. Головною умовою вибору книги для дітей раннього віку педагог вважав відсутність у ній негативних подій і злих персонажів, тому він пропонував використовувати казки про тварин, які будуть наповнені позитивними емоціями, сміхом: «У нашій книзі має бути багато енергії, сміху, пустощів. Усе це прекрасні дитячі риси, що визначають силу характеру, його мажорність, його стійкість і колективізм. Наша дитяча книга має бути яскравою та життєрадісною» [5, с. 125].

Діяльність А. Макаренка на сучасному етапі осмислюється по-новому. Здобутки виховної системи видатного науковця є незаперечними, а педагогічні

ідеї особливо актуальні на сучасному етапі. Спадщина педагога містить поєднання теорії та методики виховання, проблеми педагогічної майстерності та практичні здобутки. У світі немає більше такого педагогічного досвіду, щоб з трьох тисяч дітей, які до перебування у виховному закладі мали досвід асоціальної поведінки, жоден не потрапив згодом до закладів перевиховання.

Таким чином, А. Макаренко, будучи взірцем педагогічної майстерності та високої педагогічної культури, вважав, що досконале володіння майстерністю, мистецтвом навчання та виховання є умовою успішного освітнього процесу. Спираючись на власний досвід, А. Макаренко довів, що цілісна виховна система діє ефективно за умови високого професіоналізму педагогів, об'єднаних в єдиний педагогічний колектив.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бучківська В.В. Особистісно орієнтований підхід до виховання в педагогічній спадщині А.С. Макаренка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / В.В.Бучківська. – К.: Ін-т педагогіки, 2004. - 19 с.
2. Гавриленко І.І. Макаренко А.С. – педагог, письменник, успішний керівник / І.І. Гавриленко // Глухівські наукові читання: збірник матеріалів науково-практичної конференції (Глухів, 15-17 листопада 2011 р.). - Глухів: вид-во Глухівського НПУ імені Олександра Довженка 2011. - С. 144-146.
3. Кудояр Л.М. Психологічні погляди А.С. Макаренка: Особистість. Діяльність. Соціальні об'єднання, колектив: монографія / Л.М. Кудояр. – Суми: Сум. ДУ, 2005. – 340 с.
4. Макаренко А.С. Вибрані педагогічні твори. Статті, лекції, виступи / А.С. Макаренко. – Харків: Радянська школа, 1947. – 284 с.
5. Рисіна М.Ю. Антон Семенович Макаренко. Хрестоматія з історії педагогіки: Вітчизняна школа і педагогіка / М.Ю. Рисіна, А.А. Сбруєва. – Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2003. – Частина 1. – 324 с.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>